

ПИТАННЯ СПОРІДНЕНОСТІ УКРАЇНЦІВ ТА ЗАХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ УКРІВ: ТОПОНІМІЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджено топонімічний матеріал території проживання племені укрів у колишньому західнослов'янському ареалі на території сучасної Німеччини. Проведено пошук топонімів укрів, спільних з українськими або подібних на них. Виявлений пласт таких топонімів згруповано за низкою характерних критеріїв, що дозволило зробити припущення про істотну близькість давніх укрів та населення українських земель.

Ключові слова: укри, українці, топоніми, гідроніми, Укермарк, слов'яни.

Останнім часом широкої популярності набула версія походження назви Україна та українці від поняття «укри», назви древнього народу, який жив на Балтійському Помор'ї. На доказ цьому приводяться історичні повідомлення німецьких хроністів та конкретні факти існування балтійської поморської землі Укермарк та слов'янського племені укрів.

У будь-якому разі, дослідники довгий час обходили увагою схожу на етнонім українців назву полабського плем'я «wkrzanie/україни/укри». Чому вона так подібна до слова «Україна»?

Тож актуальність теми зумовлена пошуками місця України й українців у європейській та світовій історії крізь призму подібності вищезгаданих назв.

Мета дослідження – з'ясувати питання спорідненості українців та слов'янського населення із подібною назвою у межиріччі Одри і Лаби, проаналізувавши та порівнявши топографічний матеріал Лабсько-Одерського басейну та України.

Питаннями укрів на фаховому рівні займалися К.Тищенко¹, Х.Шустер-Шевц², К.Кірш³, Е.Ніпперт⁴, Й.Геррманн⁵. Топографічний аспект у дослідженні цього племені був у полі зору В.Таранця⁶ і Н.Марченко⁷. Попри те, широкого порівняння укрів і українців у топографічному вимірі до цього часу здійснено не було. Тож нами було проведено детальний аналіз топографічного матеріалу басейну Лаби і Одри, що дало можливість зробити важливі висновки у питанні пошуку спорідненості укрів та українців. Ця робота становить особистий внесок авторів.

Укри проживали на пограниччі поморсько-полабських слов'ян і входили до велетського (лютицького) племінного союзу. Їх локалізують у північній частині Померанії, на лівобережжі ріки Одра. Від цієї назви територія, яку вони заселяли, називалася Укра (Uckermark < праслов. Uъkra). На одній із карт ця земля називається Ukraine⁸.

Час появи укрів на цих землях потребує уточнень. Дослідники вказують на VI або VII століття, коли ці слов'янські племена оселилися навколо річки Укри (і частково над Щецинською затокою) на сході сучасної німецької федеральної землі Бранденбург, коли тут не було германських племен.

У науковій літературі немає однозначності щодо першої згадки про це плем'я. Висуваються припущення про 934 р., коли укри пережили військову німецьку експансію і обіцяли платити данину німцям, та про 943 р., де вони відомі під іменем «Vucrani» і «Wocranin»⁹.

Зате немає дискусій про згадку під 954 роком. Тоді плем'я під назвою «укри» (Uchri) згадується відомим германським хроністом-монахом Відукіндом Корвейським (920–980 рр.) у праці «Діяння (Хроніка) саксів», написаній у 50-х – початку 70-х років X ст. Там, зокрема, у книзі III, глава 42, зазначалося: «У той рік Геро здобув славу перемогу над слов'янами, які називаються укри... Звідти була взята величезна здобич»¹⁰. У цій главі йдеться про похід німецького маркграфа Геро проти укрів в 954 р. (за іншими даними – 934 р.) Причиною походу була, очевидно, відмова слов'ян сплачувати данину. Приборкання укрів в 954 р стало прелюдією до виступу полабських слов'ян у 955 р.

Як і інші полабські слов'яни, що потрапили в залежність від німецьких держав, укри піддалися асиміляції і перейшли на німецьку мову. Відбулося масове переселення колоністів з

Німеччини, а слов'янські племена поступово почали асимілюватися й зникати з цих земель.

Коротке існування племені укрів за відносної відсутності детальних джерел про них ускладнює завдання з виявлення спорідненості цього західнослов'янського племені з давнім (або й сучасним) населенням власне українських земель.

Чимало корисного матеріалу для вивчення розселення слов'ян у лабсько-одерському регіоні та їхнього зв'язку з українськими землями дає нам топоніміка.

За географічним розміщенням можна з'ясувати етномовні відношення у давнину, тому що «локалізація тих чи інших етнічних об'єднань встановлюється традиційно за допомогою ідентифікації мовної приналежності гідроніміки», оскільки географічні назви мають своєрідну особливість бути прив'язаними до певної місцевості з абсолютною точністю та зазнавати певних формульних змін, залишаючи за собою первинну етимологію власної географічної назви, яку навіть у зміненій формі можна реконструювати з мінімальним відхиленнями¹¹.

Реальні укри залишили багато пам'яток, які ретельно досліджуються археологами. Про плем'я укрів в області Uckermark нагадують назви річки Uecker, міста Ueckermünde, лісу Ueckermünder Heide, села Ueckeritz. Також недалеко від гирла річки Укри на окремих картах знаходимо місто з однойменною назвою – Укра¹².

Частина топонімів безпосередньо стосується коренів укр.-, укер-. *Uckermark, Ukermark* – **макротопонім** – ландшафт між верхньою течією річки Гавель та нижньою течією річки Одер, розташований по обидва боки верхньої та середньої течії річки Уекер (*Uecker*) на території земель Бранденбург та Мекленбург-Форпомерн; *Uecker, Ücker, Ucker* – **потамонім** – річка, що протікає по вищезгаданих федеральних землях сучасної Німеччини до Балтійського моря; *Uckermark* – адміністративний округ землі Бранденбург – найбільший округ за територією в Німеччині; *Ückermünde* – **астіонім** – місто в окрузі Уекер-Рандов земля Мекленбург-Форпомерн; *Uecker-Randow* – **макротопонім** – адміністративний округ землі Мекленбург-Форпомерн; *Ueckermünder Heide* – **хоронім**; *Oberuckersee; Unteruckersee* – два **лімноніми**¹³.

А ще знаходимо тут такі характерні назви: річка Укриця / Wkrzysa, місцевість Укриці / Ukrzysce, український ліс / Wkrzański Las, українська земля / Ziemia Wkrzańska, українська пуща / Puszcza Wkrzańska тощо.

Мова укрів засвідчена в основному в топонімах. У 1243 р. у німецьких хроніках згадується столиця укрів *Drense* (пізніше *Drensener*). Структура слова має в собі дві частини *Dren-se*, друга із яких нагадує див. форму *sê*, що значить 'водойма'¹⁴. Саме поселення знаходиться недалеко від озер (*Großer/Kleiner Wodrow See*). Початок топоніма *Dren-* містить метатезу плавного порівняно до протослов'янської структури, первинною необхідно назвати форму **Dern-*, що нагадує слово *терен*, розглянуте вище щодо міста *Dranske* на о. Рюген. З цим же коренем засвідчено у Волин. обл. поселення *Дерно*. Очевидною є спорідненість останнього з містом укрів *Drense*.

Головне місто слов'янського племені укри має наймення *Преміслав (Prenzlau)*, питання етимології якого до кінця не з'ясоване. Як правило, його пов'язують з іменем одного із перших мешканців міста – *Premyslaw*. Від XV до кінця XIX ст. назва засвідчена на письмі у вигляді *Prenzlau/Prenzlau* і також *Prenzlou/Prenzlou*.

На думку В.Таранця, в топонімі можна виокремити дві смислові частини *Pren-zlau*, які мають такий же фонетичний поділ на склади. Коренева частина асоціюється зі слов'янським богом Перуном, в якому наявна західнослов'янська метатеза плавного псл. **tert > tret (Перун – Pren-)*, кінцевий склад *-zlau* можна інтерпретувати як *-слав*, тобто 'слов'яни, слов'янський'. Наявність у топонімі суфікса *-слав* свідчить про пізньопраслов'янський період (раніша форма *-сла*). У цілому назва міста *Prenzlau* має первинну мотивацію 'Перунові слов'яни'¹⁵.

У місті *Dedelow* знаходяться найбільші курганні поховання. Вважається, що це наймення походить від апелятива *дід*. До сьогодні в західній частині України є назви населених пунктів як: *Дідилів, Дітківці* (Львів. обл.), *Дідичі, Дідовичі* (Вол. обл.), *Дідівка* (Рівн. обл.), *Дідківці, Дідова Гора* (Хмельн. обл.)¹⁶.

У німецькій літературі вважається, що назва місцевості *Chorin* є слов'янського походження і має в собі апелятив *хворий*, що стосовно озера *Choriner See* значить 'водойма бідна на рибу'. Поширеність цього кореня серед топонімів Західної України у вигляді *Хорів, Хорлупи, Хорохорин* (Вол. обл.), *Хоробрів, Хоростець* (Терн. обл.), *Хорів, Хорупань* (Рівн. обл.), *Хоровець, Хорозиця, Хоросток, Хорошів, Хролин* (Хмельн. обл.), *Хренів* (Львів. обл.) свідчить про виокремлення давньої кореневої структури типу *хор-*, що може бути зведена до іє. **kwer-* 'скотарі'. За аналогією до розглянутих вище германських слідів язичництва в назвах місцевості о. Рюген можна вбачати в слов'янських найменнях ім'я *Хорса*, широко відомого божества у слов'ян. Назва *Chorin* має також суфікс *-in* посесивного значення, що в цілому значить 'поселення від

бога Хорса'. З іншого боку, спорідненість топонімів з етнонімами дозволяє побачити вкорені *Chor-* давнє наймення слов'янського племені, що ріднить з назвою *(у)кри/кер-*. Нагадаємо, що корінь *кер-* з префіксом *у-* значить 'пастухи-горяни'¹⁷.

Фонетично дуже близькими є назва племені *бойки* в Карпатах та дві назви місцевості *Бой-ценбург* в Німеччині, одна з яких знаходиться недалеко від міста Пренцлау в Укермарці. В.Таранець переконаний, що це свідчить про міграцію із Карпат частини племені *бойки* у регіон поблизу р. Одера, де їхніми сусідами були укри¹⁸.

Ґрунтуючись на матеріалах атласу С.Козєровського, розглянемо характерні топоніми не лише безпосередньо в Укермарці, а й у сусідніх регіонах – Ругії та території балтійських волинян. Для зручності згрупуємо важливі для нас географічні назви (населені пункти, озера, місцевості тощо) за трьома критеріями: повне співпадіння з власне українськими топонімами; близькі за звучанням назви; відсутність у польській мові (як мові сучасного слов'янського народу, територіально найближчого до укрів) відповідних лексем, що зближить топоніми з українським контекстом.

Таким чином, до першої групи входять такі виявлені нами топоніми: Буг (півострів), Конотоп, Перемишль (*Przemysł*), Ратно, Вижниця (*Wirznica*), Волинь, Туров, Броди, Буковина, Горинь, Малехово, Самбір/*Sambórz*, Зимне (озеро), Холм, Дубно, Глухов, Карпати (урочище), Ковель, Красне, Кременець, Малин, Олесько, Радомишль, Рокитниця, Стир, Тульчин, Винниця/*Winnica*, Тисмениця/*Tyśmienica*, Харків/*Charków*.

До другої – Галице (подібність із Галичем), Чартория (Чортория, Чорторийськ), Джевьяни/*Drzewiany* (подібність із деревлянами, тим більше польською слово мало звучати як *Drzewianie*), Кіюв/*Kijów* (подібність із Києвом), Крайна (асоціація з Україною), Подоле (Поділля), Поможани/*Pomorzany* (Поморяни), Русіново, Руско і подібні (русини як історична назва українців), Волиня, Хотинь (співзвучне з Хотином), Лубно (подібність з полтавськими Лубнами), Люботинь (співставлення з харківським Люботином), Ленжниця/*Łężnica* (як волинська Лежниця), Лоджин/*Łodyżyn* (як вінницький Ладизин), Стурія (асоціюється і зі Стиром, і з Турією).

До третьої – Ліси і похідні від нього (поляки не мають такого слова, в них є *las*); Цереквиця, Церквище/*Cerkwiszczce* і подібні («церква» польською *kościół*); Чернін, Черніца, Черніно (поляки у подібних випадках замість «черн-» вживають тільки «чарн-»); Гоголево і Гоголице («Гоголь» у значенні пташки польською звучить як «*gąś*» – через *а*); Попово і подібні (польською *ksiądz*, а слово *pop* стосувалося православних, якими західні слов'яни не були); Теремно/*Trzemno* («терем» польською *wieża*); Жуково (слова «жук» немає в польській мові); Димарі/*Dymary* («димарі» польською – *kominy*); Гусин/*Gusin* (гусак польською *gęś*); Кичерів/*Kicierzów* (кичера – діалектне «гора, вкрита вся лісом, крім вершини», польського відповідника немає); Кленув/*Klenów* (польською клен звучить як *klon*, через «о»); Княгині/*Knieginie* (княгиня польською *księżniczka*); Кобелькув/*Kobełków* (польською *pies*, тобто мало би бути *Piesków*); Луг і похідні (польською *łąka*); Окунь/*Okiń* і похідні (польською *okoń* – через «о»); Щуки/*Szczuki* і похідні назви (польською *szczupak*); Вологоща/*Wologoszcza* (повноголосся не притаманне для польської і західнослов'янських мов загалом); Дубіни («дуб» польською *dąb*); Медув/*Miedów* (мед польською *mёд*); Мірув/*Mirów* (мир польською *rokój*); Мука (польською *mąka* або *męczenie* – залежно від смислу); Вікно/*Wykno* (польською *okno*)¹⁹.

Зауважимо, що вище перелічені приклади не мають аналогій і в південнослов'янських мовах, що є ще одним свідченням на користь унікальної спорідненості топоніміки укрів з українською територією.

Таким чином, на просторі між Одрою та Лабою ми бачимо величезний масив топонімів, тотожний або співзвучний з українськими географічними назвами. Окрім того, існує чималий пласт топонімів, які не можна пояснити з точки зору польської мови, однак можна завдяки українській. Зважаючи на усе викладене вище, можна припустити, що існує велика ймовірність спорідненості племен, які у VI–XII ст. заселяли межиріччя Одри і Лаби, з українським етнічним масивом між Десною та Карпатами.

¹ Тищенко К. М. Правда про походження української мови // «Український тиждень». – 2012. – № 39. – С. 43; Тищенко К. М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти // Український глотогенез. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Житомир, 2015. – С. 38–67.

² Шустер-Шевц Х. Язык лужицких сербов и его место в семье славянских языков // Вопросы языкознания. – 1976. – № 3. – С. 74–75.

³ Kirsch K. Slawen und Deutsche in der Uckermark. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004. – 546 s.

⁴ Nippert Erwin. Die Uckermark. Zur Geschichte einer deutschen Landschaft. – Brandenburgisches Verlagshaus, 1996. – 174 s.

- ⁵ Herrmann Joachim. Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße vom 6. bis 12. Jahrhundert. – Akademie-Verlag Berlin, 1985. – 629 s.
- ⁶ Таранець В. Г. Українці: етнос і мова: монографія. – Одеса, 2013. – 364 с.; Таранець В. Г. Арії. Слов'яни. Руси: Походження назв Україна і Русь. Монографія. – Вид. 2-е. – Одеса, 2009. – 296 с.
- ⁷ Марченко Н. В. До питання реконструкції топонімів слов'янського походження з праслов'янською основою *укр- у північнонімецькій топонімії (субстратний компонент) // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2011. – Вип. 15. – С. 131–145.
- ⁸ Vukcevič I. Rex Germanorum populus Sclavorum: An Inquiry into the Origin and Early History of the Serbs/Slavs of Sarmatia, Germania, and Illyria. – Santa Barbara, 2001. – P. 100.
- ⁹ Nippert Erwin. Die Uckermark. Zur Geschichte einer deutschen Landschaft. / Erwin Nippert. – Brandenburgisches Verlagshaus, 1996. – S. 52.
- ¹⁰ Видукинд Корвейский. Деяние саксов (RES GESTAE SAXONICARUM). КНИГА III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Widukind/frame3.htm>
- ¹¹ Железняк І. Роль і місце ономастичних досліджень у студіях з східнослов'янського етногенезу // Ономастика України та етногенез східних слов'ян. – К., 1998. – С. 8.
- ¹² Vukcevič I. Rex Germanorum populus Sclavorum: An Inquiry into the Origin and Early History of the Serbs/Slavs of Sarmatia, Germania, and Illyria. – Santa Barbara, 2001. – P. 100.
- ¹³ Марченко Н. В. Вказ. праця. – С. 138.
- ¹⁴ Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. – 3-te Auflage. – Tübingen, 1981. – S. 162.
- ¹⁵ Таранець В. Українці: етнос і мова : монографія. – Одеса, 2013. – С. 257–258.
- ¹⁶ Там само. – С. 258.
- ¹⁷ Там само. – С. 259–260.
- ¹⁸ Там само. – С. 84, 86.
- ¹⁹ Kozierowski S. Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej. – Zeszyt I: Slupsk, Kolobrzeg, Pila, Szczecyn. – Poznań: Nauka i praca, 1934. – 29 s.; Kozierowski S. Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej. – Zeszyt IIA: Strzalow, Uryn, Strzelce Nowe, Zwierzyb. – Poznań: Nauka i praca, 1937. – 45 s.; Kozierowski S. Atlas nazw geograficznych słowiańszczyzny zachodniej. – Zeszyt II B: Rugja. – Poznań: Nauka i praca, 1935. – 24 s.

Исследован топонимический материал территории обитания племени укров бывшем западнославянском регионе на территории современной Германии. Проведен поиск топонимов укр, совместных с украинскими или подобными на них. Обнаружен пласт таких топонимов сгруппированы по ряду характеристических критериев, что позволило предположить о существенном близость древних укров и населения украинских земель.

Ключевые слова: укры, украинцы, топонимы, гидронимы, Укермарк, славяне.

The toponymic material of the territory of the tribe of ukr in the former West Slavic region in the territory of modern Germany has been researched. The search has been made for toponyms uk, common with Ukrainian or similar to them. The discovered stratum of such toponyms is grouped according to a number of characteristic criteria, which made it possible to assume a significant proximity of ancient Ukrainians and the population of Ukrainian lands.

Keywords: the Ukries, the Ukrainians, toponyms, hydronyms, Ukermark, the Slavs.